

ISABELLE ROBINET

INTRODUCERE ÎN ALCIMIA INTERIOARĂ DAOISTĂ

DESPRE UNITATE ȘI MULTIPLICITATE
cu o traducere comentată a *Versetelor trezirii la Adevăr*
悟真篇 (*Wuzhen pian*) de Zhang Boduan

Traducere din limba franceză:
TATIANA SEGAL

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CAPITOLUL I

INTRODUCERE GENERALĂ	11
Crearea lumii	19
Deconstrucția logică	21

CAPITOLUL II

SCURT ISTORIC	31
---------------	----

CAPITOLUL III

UNITATEA TRANSCENDENTĂ A CELOR TREI ÎNVĂȚĂTURI	52
Referințele autorilor sincretiști	59
Temele generale	62
Demersul	63
<i>Taiji</i> , Haosul și Centrul	65
<i>Xing</i>	68
<i>Xin</i>	71

CAPITOLUL IV

LIMBAJUL ALCHEMIC SAU ÎNCERCAREA DE A SPUNE CONTRARUL	77
<i>Xiang</i>	86
Procedee și forme	92
Exemplu de funcționare a unei perechi de <i>xiang</i> -uri	94
Artificiile de retorică	97

CAPITOLUL V

CÂTEVA ELEMENTE DE PRACTICĂ	104
Culesul	104
Trecătoarea Misterioasă (<i>xuan guan</i>)	104
Clipa	109
Fuziunea Sud-Vestului și a Nordului; Haosul Originar	113
<i>Yang</i> -ul Cerului Anterior	116
Regimul Focului	122
Lumea de-a-ndoaselea (<i>diandao</i>)	132
<i>Yin</i> și <i>Yang</i>	135
Sus și jos; a se scufunda și a pluti	135
Luna	141
Îmbinările	142
Coincidența contrariilor	143

CAPITOLUL VI

DIFERITELE PLANURI	148
Etapele	148
Jocul diferitelor planuri	151
De la <i>jing</i> la <i>qi</i>	155
Etapa intermediară, de la <i>qi</i> la <i>shen</i>	159
A treia etapă, de la <i>shen</i> la Vid	162

CAPITOLUL VII

NOȚIUNEA DE <i>XING</i>	165
Sensul termenului <i>xing</i> și al corolarelor sale în confucianism	165
<i>Xing</i> în daoism	172
<i>Xing</i> și <i>ming</i>	179
<i>Xingzong</i> și <i>mingzong</i>	184
<i>Xin</i> și <i>yi</i>	191

WUZHEN PIAN (悟真篇)

INTRODUCERE	197
TRADUCERE ȘI COMENTARII	203
BIBLIOGRAFIE	253
Lucrări generale	253
Lucrări în limbi occidentale referitoare la alchimia interioară	254
Nume de autori și denumiri de texte de alchimie interioară din secolele VIII–X	255
INDEX DE TERMENI CHINEZEȘTI	257
INDEX DE NUME DE PERSOANE ȘI TITLURI DE LUCRĂRI CHINEZEȘTI	264

Annei Seidel

De vreme ce realitatea este incognoscibilă, singura modalitate de a o cunoaște este de a o transforma [...] Misiunea cunoașterii constă în a-i manevra denaturările pentru a putea contempla, de cât mai de aproape posibil, Originea misterioasă a acestei realități contradictorii care ne scapă.

Umberto Eco, *Structura absentă*

CAPITOLUL I

Introducere generală

Alchimia interioară¹, *neidan*², sau, mai precis, potrivit termenului folosit de autori, „Cinabrul de Aur”, *jindan*, este o tehnică de [a atinge] iluminarea ale cărei prime urme scrise și datele le găsim în China în secolul al VIII-lea. Ea se integrează în daoism ca urmare a unei istorii lungi, de mai multe secole, și păstrează amprente evidente din curentele străvechi. Este o trăsătură generală a daoismului aceea de a integra cunoștințe străvechi în forme noi. Astfel, ea păstrează o parte – deși destul de mică – din vocabularul ei din alchimia de laborator, care reprezintă un curent important, motiv pentru care a fost numită astfel. Se pornește de la plumb, mercur, argint viu, cuptor și cazan (sau tripod). Cei interesați o numesc ei înșiși, cel mai adesea, „Cinabrul de Aur”, denumire care trimite atât la alchimia operativă, cât și la alchimia interioară simbolică, Cinabrul fiind echivalentul pietrei filosofale.

În general, această disciplină este atât intelectuală, cât și fiziologică – tehnicile fiziologice fiind, cu unele variante, aproape aceleași cu cele care existau odinioară – și ale cărei rădăcini sunt adânc întinse, ajungând până în secolul al IV-lea î. Hr. Deși daoismul le-a adoptat, nu se poate afirma că ele îi sunt strict specifice: ele sunt

¹ Deși în colecția *Calea chineză*, îngrijită de Editura Herald, am ales folosirea termenului de „alchimie internă”, pentru această carte alegem să respectăm termenul folosit de autoare în varianta „alchimie interioară” oferită de traducătoare, conf. fr. *alchimie interieure*. Menționăm că termenul a intrat în limba română și pe filiera englezească însă sub forma *internal alchemy*, „alchimie internă”. (N. red.)

² Vezi în acest sens și cartea *Fundamentele alchimiei interne – Practica daoistă neidan*, de Wang Mu, apărută în colecția *Calea Chineză*, la editura Herald. Aici termenul specializat folosit este cel de *alchimie internă*, iar traducerea *Wuzhen pian* este redată ca *Trezirea către Realitate*, rămânând fideli traducătorului în limba engleză Fabrizio Pregadio. (N. red.)

chinezești. Chinezească este și cosmologia care subîntinde această disciplină și care a fost moștenitoarea Școlii *Yin-Yang* și a Școlii celor Cinci Agenți. Alchimia și-a însușit totodată o anumită influență a budismului, care începuse să dea o ușoară culoare daoismului din secolul al IV-lea d. Hr. și care marcase mult mai profund daoismul din vremea dinastiei Tang (sec. VI-X), deci chiar din perioada în care apărea *neidan*-ul. Cu toate că se delimitează clar, așa cum vom vedea, ea păstrează destule urme și preia multe citate, cu atât mai liber cu cât caracterul ei sintetic este foarte vădit. *Yi jing* (*Cartea Schimbărilor*)¹, sau mai curând o reflecție asupra simbolismului trigramelor și hexagramelor, formează o bună parte din arsenalul ei fiind, poate, partea cea mai nouă. În fine, ea beneficiază deopotrivă de metodele străvechi de meditație, în special de cele care s-au dezvoltat în perioada Tang, sub influența budismului, desigur.

Pentru a înlesni înțelegerea, vom încerca să-i oferim cititorului un tablou simplificat al scopului general al acestei alchimii.

Este vorba, evident, înainte de orice, de a-i conduce pe discipoli spre iluminare. Pentru aceasta, *neidan* joacă pe două planuri strâns suprapuse unul altuia: un plan fiziologic și unul speculativ. În plan fiziologic, alchimia interioară reia și dezvoltă, cu unele variante, metodele străvechi de circulație a Suflului; în plan speculativ, ea abordează numeroase direcții: speculațiile budiste au o pondere mică, cele referitoare la *Yi jing* sunt esențiale, iar tehnicile anterioare de meditație vizuală sunt prezente numai în unele dintre curențe. Vom vedea cum aceste tendințe diverse se articulează unele cu altele. Trebuie să adăugăm un element esențial asupra căruia maeștrii insistă: totul este metaforă.

Iluminarea constă în a fi una cu *Dao* sau Spiritul, indiferent cum ar fi denumit, *Taiji*, Centru sau altminteri. Totul se reduce, afirmă maeștrii, la un singur lucru, și numai la acela. Iluminarea, ca experiență trăită, vie a procesului care duce la ea, nu poate fi tradusă cu adevărat în limbaj. Este un element important al rațiunii de a fi al alchimiei asupra căruia vom reveni. De cum abordăm limbajul, ne confruntăm cu ceea ce budiștii numesc dualitate; daoiștii vor spune mai curând Doi, Cer/Pământ, eu/celălalt etc. Acest Doi este reprezentat de *Yin* și

¹ Vezi în acest sens *Yi Jing. Cartea Schimbărilor*, apărută la editura Herald, 2020. (N. red.)

Yang, elemente ilustrate de trigramele *Qian* ☰ și *Kun* ☷. Dar acest Doi nu poate dura, căci nici *Yin*, nici *Yang* nu pot rămâne izolați și puri, repetă neîncetat alchimiștii, cu riscul de a deveni sterili. Ei se încrucișează și se unesc pentru a da naștere unor compuși care sunt celelalte șase trigrame, dintre care mai ales două sunt importante: *Li* ☲ și *Kan* ☵, care sunt una inversul celeilalte, fiecare conținând în interior marca semnificativă a celuilalt și definindu-se în exterior drept contrariul său. Totul se poate spune într-un sistem binar, în jocul acestor două feluri de trăsături, una continuă, *Yang*, cealaltă discontinuă, *Yin*. Astfel, la exterior, *Li* este format din două trăsături continue, iar la interior de o trăsătură discontinuă, în timp ce *Kan* constituie opusul acestei figuri: două trăsături *Yin*, discontinue, încadrează din afară o trăsătură interioară continuă, *Yang*. Astfel, *Yin* și *Yang* sunt considerați ca fiind alcătuiți din elemente contrare: *Yin* în *Yang* și invers. Unul dintre țelurile alchimiștilor este de a ajunge din nou la *Yang* pur, *Qian* ☰, pornind de la aceste două trigrame mixte. Pentru aceasta, trebuie înlocuită trăsătura discontinuă din *Li* cu trăsătura interioară continuă din *Kan*. Atunci se obține *Qian*.

Aceasta este o imagine a ceea ce se petrece în ființa umană. *Kan* fiind în partea de jos a corpului, în rinichi, trăsătura lui interioară *Yang* trebuie să urce spre *Li*, situat în partea de sus, în inimă sau în cap, după caz. Trăsătura interioară *Yang*, situată în partea de jos, reprezintă scântea de spirit prinsă în materie, care trebuie eliberată, extrasă din ganga ei, însuflețită și făcută să urce. Astfel se ajunge la *Yang* pur, care este lumină.

Trăsăturile interioare ale acestor două trigrame, *Li* și *Kan*, sunt văzute ca întruchipând *Yin* și *Yang* puri, originali (din *Kun* și *Qian*), existenți „anterior Cerului și Pământului”, care trebuie regăsiți. Ei sunt concepuți ca niște forțe dinamice, pe care adeptul se cuvine să le pună în acțiune, fiecare încercând, într-un mod specific, să-și regăsească locul său de origine: trăsătura interioară din *Kan* urcă pentru a alcătui *Qian* „reparând” spărtura care este în *Li*. Potrivit unei alte formulări, aceste două trăsături interioare, Plumbul Adevărat și Mercurul Adevărat, sau Dragonul și Tigrul greu de îmblânzit, trebuie conduse de alchimist în „Camera Spirituală”, adică în Centru, și unite aici pentru a zămisli Embrionul Nemuririi.

Aparent, există două concepții diferite: potrivit uneia, trebuie refăcută puritatea inițială a lui *Qian*, iar potrivit celeilalte trebuie realizată coincidența contrariilor. Dar acestea nu sunt două concepții opuse. Ele coexistă la aceeași autori. Shangyang zi reunește cele două concepții într-una singură: *Li* trebuie reparat, dar acest lucru nu se poate face decât prin uniunea dintre *Kan* și *Li* [1067.5.12a¹]. În fond, *Li* și *Kan* joacă rolul de mediatori între Cer și Pământ (*Qian* și *Kun*). Într-adevăr, potrivit tradiției chineze, cei doi poli, Cerul și Pământul, încadrează Omul care se află la mijloc, ca mediator, și a cărui lume este alcătuită din *Yin* și *Yang* amestecați. Se poate considera că lucrarea alchimică se folosește de *Li* și de *Kan*, cele două limite ale lumii oamenilor, ca unelte logice pentru a trece din aceasta la Cer, stabilind ecuația: Centru = Om = *Qian*. Schema se prezintă astfel:

Cer	<i>Qian</i>	
	<i>Li</i>	
Om	Centru = Om = <i>Qian</i>	
	<i>Kan</i>	
Pământ	<i>Kun</i>	

Această asceză, această purificare trece evident prin mai multe etape, folosindu-se și alte figuri. Recurgând la schema chineză tipică a lumii, alchimiștii disting în principal patru puncte, care corespund celor patru puncte cardinale, orientate – cum fac chinezii întotdeauna –, Nordul în partea de jos și Sudul în partea de sus. De asemenea, ei recurg la cei Cinci Agenți tradiționali (*Wu Xing*): Apa-Nord este jos, neagră; Lemnul-Est este la stânga, verde; Focul-Sud este sus, roșu; și Metalul-Vest este la dreapta, alb. Pământul-Centru este galben.

Asociind această imagine cu cea a trigramelor și reluând vechile simboluri din cultura lor, alchimiștii identifică cei patru Agenți ai celor patru puncte cardinale cu cele patru animale heraldice, și, îndeosebi, Dragonul verde la Est și Tigrul alb la Vest. Aceștia

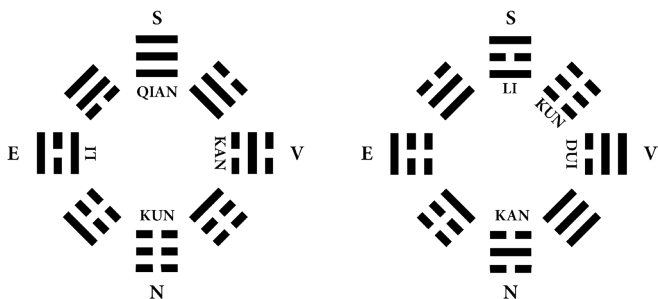
¹ Numerotarea trimite la textele din *Daozang* și este în conformitate cu cea a catalogului stabilit de École française d'Extrême-Orient.

sunt puși în legătură cu trigramele *Kan* (Tigrul) și *Li* (Dragonul), ajungându-se astfel la jocurile violente sau amoroase ale Tigrului și Dragonului, acestea fiind legate de trăsăturile interioare din trigramele *Li* și *Kan*. Aici se găsește și primul element de finețe, căci ele corespund unui semn algebric contrar trăsăturilor exterioare. Astfel, trăsătura interioară a semnului *Li* poate fi reprezentată de Tigrul, iar cea din *Kan* – de Dragon. Așadar, Tigrul poate desemna fie *Kan*, fie trăsătura interioară din *Li*, ambiguitate exploatată de maeștrii.

Pe de altă parte, trebuie ținut cont de cele două dispuneri ale acestor trigrame: una, care corespunde lumii numenale, reprezintă ceea ce există „anterior Cerului și Pământului”; cealaltă este imaginea lumii fenomenale, „posterioare Cerului și Pământului”.

În prima, *Qian*-Sudul, din partea de sus și *Kun*-Nordul, din partea de jos indică polii verticali; *Li*-Estul, la stânga și *Kan*-Vestul, la dreapta sunt polii orizontali. În a doua, *Li* și *Kan*, trigramele mixte, sunt cele care formează polii verticali, Sud-sus, Nord-jos. *Kun* este izgonit în Sud-Vest, iar *Qian* în Nord-Est. Este cazul să menționăm că, și aici, alchimiștii se joacă atât de bine cu ambele tabele, înadins amestecate, încât uneori *Kan* este la Nord, jos, corespunzând Agentului-Apă, alteori la stânga, la Vest, corespunzând Metalului. Din nou ambiguitatea se dovedește a fi una dintre cheile înțelegerii alchimiei.

De altfel, schema „Cerului Anterior” este folosită și de alchimiști. Ea are o calitate remarcabilă: dacă nu ținem seama de *Li* și *Kan* și dacă ne învârtim în sensul acelor ceasornicului – sens sinistrogir – *Yang* se amplifică pe măsură ce urcă spre stânga, iar *Yin* crește coborând spre dreapta. Iată încă un fapt care face parte din speculațiile alchimiștilor și care nu trebuie pierdut din vedere.

ORDINEA CERULUI ANTERIOR ȘI A CERULUI POSTERIOR

Avem astfel o primă viziune de ansamblu a reprezentărilor simbolice folosite în această alchimie. Ele se complică datorită faptului că aceasta este o disciplină integratoare, care se manifestă în planuri diverse și se ocupă de ansambluri. *Yin* și *Yang* sunt considerați a fi două clase alcătuite din elemente contrare, care înglobează totodată o listă nesfârșită de părți. *Yin* și *Yang* sunt abstracțiuni pure, care se individualizează concret în alte entități – Plumb, Mercur, Cuptor, Tripod – și în planuri diferite care constituie, la rândul lor, clase: clasa entităților alchimice, cea a instanțelor psihofiziologice, cea a instanțelor cosmice etc. în interiorul cărora joacă perpetuu o relație binară de perechi contradictorii, dar prezentând caractere mixte, astfel încât fiecare individ sau fiecare concept este o parte a altuia care, el însuși, este parte a altuia, în îmbucări ce cresc până ajung la Tot, la Unu. Fie, de exemplu, *Taiji* care poate fi considerat drept un tot sferic ○, întregul celor două jumătăți ale sale, *Yin-Yang* ☯, aceste două jumătăți prezentând ele însele un aspect dublu, ceea ce duce la formarea unor sferturi de sferă ◐.

În planul tehnicilor fiziologice, rinichii din partea de jos sunt legați de Nord-Pământ, fie *Kun*, fie *Kan*. În partea de sus, fie inima, fie capul sunt legate de Sud și de Cer. Deci, Suflul-*Yang* trebuie să urce de la rinichi către cap, în timp ce umorile-*Yin* coboară dinspre Sud. Aceste două forțe antagoniste și complementare trebuie să se unească în Centru (inimă) pentru a da naștere Embrionului Nemuririi, omului nou.

În plan alchimic, Plumbul și Mercurul pot reprezenta și ele, respectiv, *Yin* și *Yang*, sau figurile ambigue care sunt *Yin* în *Yang* și *Yang* în *Yin*. Atunci se vorbește pe drept cuvânt de Mercur Adevărat (*Yin* extras din *Yang*) și de Plumb Adevărat (*Yang* extras din *Yin*), calificativul „adevărat” indicând deja o fuziune-extragere și un schimb hierogamic de atribute deoarece Mercurul Adevărat este *Yin*, iar Plumbul Adevărat este *Yang*. Tot astfel, Plumbul negru poate indica *Yin* pur sau *Yin* care înglobează *Yang* (negrul este culoarea *Yin*). În cazul acesta el este pandantul Plumbului roșu (culoarea lui *Yang*), ce-l indică pe *Yang* care-l înglobează pe *Yin*.

În plan cosmologic, sunt implicate patru mari entități care sunt legate de trigramele *Qian*, *Kun*, *Li* și *Kan*. Acestea sunt, în ordine, Cerul și Pământul, Soarele și Luna. În Soare (trigrama *Li*, *Yang* care-l înglobează pe *Yin*) trăiește un cocoș care este *Yin*, iar în Lună (*Kan*, *Yin* care-l înglobează pe *Yang*) sălășluiește un iepure sau o broască râioasă care este *Yang*. Cele patru puncte cardinale sunt indicate de trigrame și am arătat deja ambiguitatea care le este specifică, Nordul putând fi simbolizat de *Kun* sau de *Kan* (de fapt, uneori, de amândouă în același timp), iar Sudul de *Qian* sau de *Li*. Mai mult, animalele heraldice ale celor patru puncte cardinale sunt și ele luate în considerație, în special Dragonul-Est și Tigru-Vest. Dar, cum ele reprezintă mai ales amestecul, intervine un schimb de atribute: Dragonul este *Yin* în *Yang*, iar Tigru – *Yang* în *Yin*.

Alchimia se ocupă și de psihismul omului, legat îndeobște de fiziologia lui. Două instanțe principale: forța vitală (*ming*) și natura esențială (*xing*) sau corpul (*Kan*, Pământ) și spiritul (*Li*, Cer), care trebuie de asemenea să se unească și să fuzioneze. La acestea se adaugă o a treia, „ideea creatoare” (*yi*) care joacă rolul Agentului-Pământ (a se face distincție de planeta Pământ, care face pereche cu Cerul) și de Centru. Este intermediarul, catalizatorul datorită căruia se fac schimburile și uniunile. În locul corpului, se poate afla „Esența” (*jing*) care reprezintă fie umorile lichide și *Yin* ale corpului, fie esența spermatică; Spiritul (*shen*) sau „Suflul” (*qi*) joacă atunci rolul de *Yang* uman. Astfel, există perechile fie Esență-Suflu, fie Suflu-Spirit, prima instanță fiind mai grosolană față de cealaltă și corespunzând primei etape a Operei.

Dar perechile de elemente antagoniste complementare nu se opresc aici. Putem găsi, de exemplu, „eu” (*wo*) opus „celuilalt” (*bi*) sau „pasiunile” (*qing*) opuse „naturii fundamentale” (*xing*). Maeștrilor le place să facă apel la toate nivelurile existenței, corporale, imaginare, intelectuale, terestre, celeste, cosmice etc. și să treacă de la unul la celălalt, amestecându-le. Acesta este un aspect al artei lor care nu poate fi trecut cu vederea și care este esențial.

Această alchimie, numită „interioară”, urmează mișcarea de interiorizare inițiată în secolul al IV-lea d. Hr. de mișcarea Shangqing,

care folosea deja termeni alchimici în mod strict simbolic și care situa practicile fiziologice într-un plan secund. Acestea subzistă în alchimia interioară, fiind considerate drept o cale inferioară și fiind adesea stigmatizate ca fiind heterodoxe, nu pentru că ar fi complet eretice, ci pentru că este vorba de procedee minore, de simple suporturi, care trebuie depășite și care devin înșelătoare când li se acordă o valoare majoră. Țelul textelor alchimice care, în afară de curentul Zhong-Lü, nu le consacră decât expuneri scurte și răslețe, este altundeva. Ele insistă constant: a se limita la aceste procedee, înseamnă a-și pierde calea. Ca urmare, nu vom mai insista asupra lor și vom face referire la ele doar din când în când. Specific alchimiei interioare este să le includă într-un sistem vast mai general, cosmologic, metafizic și filosofic.

Învățarea corpului de tehnici străvechi, crearea în sine a unui corp propriu, mai subtil, subzistă, dar se înscrie într-o dimensiune mai generală, care acordă mai mult loc mentalului și îi învață pe discipoli să aibă față de acesta aceeași concepție, aceeași înțelegere, pe care daoismul îi învață s-o aibă față de corp.

Astfel, așa cum tehnicile străvechi sunt destinate să-l facă pe adept să-și simtă corpul viu și însuflețit, integrat în mișcarea universului, tot așa conceptele, imaginile, cuvintele – concepte care trec prin imagini și cuvinte – trebuie înțelese ca „activități”, astfel încât adeptul să ajungă să conceapă și să simtă că el este activitatea corpului său și a mentalului său, că nici corpul, nici mentalul nu-i sunt exterioare, dar și că nici unul, nici celălalt nu sunt exterioare acestei activități, căci această activitate este o formă de raportare la lume.

Această activitate este o „provocare” a lumii, un „răspuns” dat lumii, o lume pe care omul o „desăvârșește”, adică existența acesteia nu este completă decât prin răspunsul pe care l-a stârnit și l-a obținut din partea omului. Este un raport subiectiv, dar în care subiectul se depășește pentru a răspunde la ceea ce obiectul stârnește în el. Cu alte cuvinte, subiectul și obiectul, omul și lumea sunt consubstanțiale și corelative.

Crearea lumii

De fapt, alchimistul trebuie să recreeze lumea. Hoț prometeic, el se străduie „să pună stăpânire” pe secretul creației – aceștia sunt chiar termenii care sunt folosiți și repetați până la sațietate. Iar acesta rezidă în joncțiunea și articularea dintre neființă – sau vid – și existența lumii, care de aici izvorăște și aici se întoarce.

Marea cale intră în existența care-și are obârșia în vid, simbolurile ei se manifestă spontan [...] Când Sfântul se ivește spontan și se manifestă, tot simbolic este numit „Perla obscură”, „Cinabru de Aur” [...]. Aceste simboluri pot [alternativ] să existe sau să nu existe, să fie aparente sau ascunse. [146.4.7b-8a]

Alchimistul face lumea, este în centrul de unde difuzează ordinea sa și semnificația sa proprie; el crează propria sa lume semnificativă, culturală, ceea ce constă în a delimita teritoriul și relații. El manifestă multiplicitatea cosmică, ce nu este diferită de însuși subiectul creator, care, astfel, nu face decât să se împlinească.

Tema creației continue, operate de Sfânt de comun acord cu *Dao*, este binecunoscută din sursele timpurii ale daoismului, fie din scrierea lui Zhuang zi, fie din *Bianhua jing*, un manuscris datând de la sfârșitul dinastiei Han (sec. al II-lea d. Hr.)¹. Obârșia unică a lumii și forma sa creatoare sunt etern prezente și fac parte integrantă din cosmos („Cele Zece mii de lucruri se creează și se transformă spontan prin ele însele”, scrie Li Daochun, 249.6.21b). Adeptul care știe „să pună stăpânire” pe această forță și pe mecanismul ei și să se scufunde în ea, reapare înnoit și capătă o dimensiune cosmică. Unul dintre fundamentele confucianismului este acela că omul este neterminat și că lui îi incumbă să se desăvârșească. În daoism, de la începuturi, această concepție asupra omului este lărgită și completată de cea a omului creator al cosmosului.

Sfântul lui Zhuang zi, care se recrează în haosul primordial și care este însoțitorul „plăsmuitorului”, cel din textele mișcării Shang-

¹ A se vedea A. Seidel, *La Divinisation de Lao tseu dans le taoïsme des Han*, Paris, EFEO, 1969, p. 87 a 90.

qing care zburdă în cele patru colțuri ale universului, pe care-l străbate-n lung și-n lat și-l însuflețește, cel al practicilor fiziologice, care face din corpul lui o nouă lume, ca și preotul care, la liturghie, străbate și măsoară lumea sa în mic, parcurgând-o în cele patru zări și de sus în jos, sunt deja, cu toții, niște demiurghi. Alchimia interioară este moștenirea acestei tendințe seculare pe care o dezvoltă și o afirmă cu și mai multă îndrăzneală. După cum ea însăși afirmă, ea duce de la neființă la ființă, extrage viața din inerența ei, o manifestă în cuvinte, imagini și concepte, o întemeiază și-i dă forma. Oferă lumea ca să fie văzută și înțeleasă, iar arta ei este mijlocul de a înțelege, de a integra și de a vedea. Lumea este aici sistematic structurată – și această structurare constituie un aspect deloc neglijabil al Operei – într-un sistem care se desființează și se recrează neîncetat în însăși mișcarea ce-l constituie, care este mișcarea secretă a „resortului celest” și secretul lumii, principiul însuși al unui proces veșnic în desfășurare.

Daoistul nostru nu rămâne la stadiul descrierii uluitoare, precum aceea a turnului lui Buddha Vairocana, care ne oferă un exemplu în budism, nici la cel al teoriei generale. Dacă se străduiește să țină seamă de echivalența totului în tot, a fiecăruia în tot și a totului în fiecare, el o face potrivit unei structuri și unor repere spatio-temporale pe care le stabilește foarte clar. El face acest lucru într-o dublă mișcare analitică și sintetică de descompunere și recompunere unificatoare, care constituie o clarificare prin descompunerea complexității născute din manifestarea unității. După cum vom vedea, organizarea, ca și limbajul pe care-l propune, fluctuează totuși înadins, căci trebuie să permită o mișcare, schimbări continue și să dea naștere unor configurații multiple, care să se potrivească cu ceea ce trebuie să fie o activitate continuă de structurare. Reperele pe care le adoptă nu sunt decât momente ale procesului apariției și dispariției lumii. El se întoarce spre obârșia activă a vieții pentru a-l percepe pe „acela prin care”, dinamismul propriu ce se dezvoltă și se proiectează în lume, apoi o proiectează din nou spre exterior, proiectează în exterior partea pe care o consideră geneza lumii.